

RIITTA JYTIÄ

Tuho ja toiveikkuuden tarinat Elina Hirvosen romaanissa *Kun aika loppuu*

Ilmastonmuutos, pakolaiskriisi ja terrorismi tuottavat kirjallisuuteen dystooppista, synkkiä tulevaisuudenkuvia maalailevaa ilmapiiriä. Elina Hirvosen romaaneissa toivon ja epätoivon, menneisyyden ja tulevaisuuden spekulatiot ovat keskeisiä ja varsinkin hänen uusimmassa romaanissaan *Kun aika loppuu* (2015) kuvataan yhteiskunnan dystooppista kehitystä toisiinsa eri tasoilla kietoutuvien oman aikamme ilmiöiden kautta. Romaanissa käsitellään globaaleja uhkia, kuten ilmastonmuutosta, kansainvälistä terrorismia, koulusurmia sekä yksilöä marginalisoivia sivullisuuden ja erilaisuuden kokemuksia. Käännettä synkkiin tulevaisuudenkuviin kirjallisuudessa ovat lisänneet 9/11, globaali taloudellinen taantuma ja eriarvoistuminen sekä ihmisten jakautuminen hyväosaiseen eliittiin ja huono-osaisiin putoajiin. (Vrt. Booker 2013: 1–2.) Maailmansodat, ekologiset katastrofit, väkivaltarikollisuus, hyvinvointivaltion luhistuminen ja kylmä sota ovat vaikuttaneet siihen, että dystopiasta on tullut utopian hallitsevin muoto (Sargent 1994: 26). Kirjallisuuden dystooppinen impulssi liittyy siis oleellisesti ihmisten välisiin valtasuhteisiin sekä hierarkkisiin erontekoihin ”meidän” ja ”muiden” välillä. Myös Hirvosen romaanissa kärsimys ja psyykinen luhistuminen kietoutuvat erottamattomasti yhteisöllisiin kokemuksiin sekä yhteiskunnallisiin ja maailmanpoliittisiin konflikteihin. Laajemmat katastrofin kuvat yhdistyvät usein yksityisinä pidettyihin identiteetin, ihmissuhteiden ja arjen kokemuksiin avaten mikropoliittisen tulokulman erilaisiin tulevaisuuden skenaarioihin.

Ilmastonmuutos ja poliittinen väkivalta ovat romaanin keskeisiä uhkakuvia. Romaanissa keskitytään Lauran, Eerikin ja heidän lastensa Aavan ja Aslakin arkisiin elämänratkaisuihin, jotka kaikki kuitenkin jollain tavalla liittyvät laajempiin globaaleihin, sosiaalisiin ja poliittisiin kysymyksiin. Laura on ilmastotutkija, jonka halu maailman parantamiseen on lähtenyt nuoruuden punk-liikkeen ja anarkismin ideologioista. Lauran mies Eerik on arkkitehti, joka omilla ammatillisilla valinnoillaan pyrkii säästämään luontoa. Heidän tyttärensä Aava tekee kehitysyhteistyötä Afrikassa ja pyrkii parantamaan erityisesti nuorten tyttöjen elämän mahdollisuuksia. Myös hänen pikkuveljensä Aslak haluaa lapsesta asti muutosta siihen, miten ihmiset kohtelevat eläimiä ja tuhoavat luontoa. Koulukiusattu ja syrjäänvetäytyvä Aslak on alkanut elää yhä enemmän internetin todellisuudessa ja suunnittelee ”globaalia kansanmurhaa” libyalaiseksi tytöksi olettamansa nettiystävän Saharflowerin kanssa. Aslakin hanke on, hänen itse sitä tietämättään, osa suurempaa suunnitelmaa, jossa maailman eri kolkissa eläviä nuoria on värvätty tekemään samaan aikaan terrori-isku eli ampumaan satunnaisesti ihmisiä kaupunkien kaduilla.

Tarkastelen romaania *Kun aika loppuu* osana nykyproosan dystooppista suuntausta. Pohdin sitä, miten ja millä ehdoilla romaani on

käsitettävissä dystooppiseksi fiktioksi sekä minkälaista utooppisuuden ja dystooppisuuden välistä jännitettä romaanissa tuotetaan. Ovatko dystooppiset uhkakuvat, epätoivo ja pessimismi korvanneet utooppisten vaihtoehtojen etsimisen? Lyman Tower Sargent (1994) ymmärtää utopian sateenvarjokäsitteeksi, joka sisällyttää itseensä sekä utooppisen että dystooppisen impulssin. Utooppisuus voidaan käsittää sosiaalisiksi unelmoinniksi ja haluksi parempaan elämään, ei ainoastaan kirjallisuuden sisältöön tai muotoon liittyväksi ilmiöksi (Mohr 2005: 16–17). Ernst Bloch (1986: 3) onkin tarkoittanut utooppisella impulssilla kykyämme kuvitella ohi todellisten kokemustemme sekä mahdollisuutta kuvitella ja järjestää maailmaa uudelleen. Myös feminismillä on aina ollut keskeinen asema uudenlaisten subjektien ja arvojen visioinnissa sekä yhteiskunnan tasapainoa häiritsevän vaarallisen tiedon tuottamisessa (Braidotti 2006: 18, ks. myös Mohr 2005: 21; Moylan 2000: 5–6). Keskeisiksi näissä ajattelutavoissa nousevat kuvittelukyky ja halu muutokseen.

Blochille utooppinen impulssi ei ole yksilöllisessä tajunnassa syntyvä ”mielen utopia” vaan jotain, joka mahdollistuu sosiaalisen ja kollektiivisen muutoksen kontekstissa (ks. Mohr 2005: 16). Tällaista kirjallisuuden poliittista ja eettistä muutospotentialia voidaan hahmotella myös affektin käsitteen avulla. Käytän affektin käsitettä tässä yhteydessä korostaakseni toivon ja epätoivon sosiaalista luonnetta yksilöllisen kokemuksen ja tuntemisen sijaan.¹ Problematisoin Sara Ahmedin (2014) tapaan ajatuksen tunteiden sisäisyydestä ja yksilöllisyydestä ja painotan niiden merkitystä valtaan ja erontekoihin liittyvinä rajanvetoina. Romaani on aiheensa puolesta tunteisiin vetoava käsitellessään usein tabuina pidettyjä aiheita, kuten lapsen kärsimystä ja pahuutta vanhempien näkökulmasta. Etusijalla analyysissa ovat kuitenkin henkilöhahmojen yksilöllisten tunteiden sijaan sosiaaliset normit ja ideaalit, jotka rakentavat affektiivisia, tunteilla ja toiveilla ladattuja oletuksia hyvästä ja kertomisen arvoisesta elämästä. Nämä tulevaisuuteen kohdistuvat toiveet ja huolet voivat avata ja muotoilla uudelleen ”meidän” ja ”muiden” välisiä rajoja. Määritelmät hyvästä elämästä ovat sidoksissa siihen, miten lukija käsittää hyvän ja pahan, normaalin ja poikkeavan, joten myös tekstin ja lukijan välisellä affektiivisellä vuorovaikutuksella on merkitystä. Lukeminen voidaankin ymmärtää muutosvoimaisena ja todellisuutta tuottavana toimintana, joka purkaa dualistista jakoa subjettiin ja objektiin, lukijaan ja tekstiin. Lukeminen on prosessi, jossa emme vain tulkitse tekstiä vaan myös teksti vaikuttaa meihin. (Pearce 1997: 2.) Affektit suuntautuvat tulevaan: ne vahvistavat johonkin kuulumisen tunnetta ja tarjoavat näkymiä johonkin mahdolliseen, ei vielä olemassa olevaan (Zournazi 2002: 15–18). Affektiivisuus on vaikuttavuutta, jota ei kuitenkaan voida etukäteen aavistaa.

¹ Tunteiden tutkimuksessa tehdään usein käsitteellinen jako emootioihin ja affekteihin. Emootioihin kohdistuva tutkimus hyödyntää psykologian ja kognitiotieteen teoreettisia välineitä, affektitutkimus taas on usein esteettistä ja poliittista, jolloin teoreettisia välineitä omaksutaan esimerkiksi sukupuolentutkimuksesta ja kulttuuritutkimuksesta. (Ks. Helle & Hollsten 2016: 13). Oma lukemistapani on lähempänä jälkimmäistä, kirjallisuuden esteettis-poliittista vaikuttavuutta korostavaa linjaa. Tämän artikkelin puitteissa ei ole kuitenkaan tarvetta tehdä pitkälle vietyä erottelua affektin ja emootion välillä, ja seuraankin tässä Sara Ahmedia (2014), jolle näiden käsitteellinen raja on liukuva.

Hirvosen romaanit ovat kiinni nykytodellisuuden ilmiöissä ja käsittelevät niin kollektiivista muistia, perhekäsityksissä tapahtuneita muutoksia kuin väkivaltaa sen erilaisissa ilmenemismuodoissa. *Että hän muistaisi saman* (2005) on kertomus perheväkivallan traumasta, jossa nivotaan yhteen eri aikakausia toisesta maailmansodasta ja Vietnamin sodasta syyskuun 2001 terrori-iskuihin ja Irakin sotaan asti. Romaanissa muisti ei ole yksilöllisten kokemusten tai kansallisen itseymmärryksen aluetta vaan yhteisöllistä, valtaan ja tulevaisuuden kuvitteluun liittyvää sosiaalista toimintaa (ks. Jytälä 2017). Romaanissa *Kauimpana kuolemasta* (2010) käsitellään traumaa, jonka keskiössä on yhteisön hyväksymä, sekä läntisen maailman että Afrikan, seksuaalinen ja sukupuolittunut väkivalta. Erilaisista aihepiireistä huolimatta romaaneissa palataan aina kysymykseen tulevaisuudesta ja sen mahdollisuudesta. Käsite tulevaisuudellisuus (*futurity*) viittaa siihen, että tulevaisuudesta tulee ajattelun kohteen lisäksi myös ajattelun ongelma (Adelson 2013: 215–216). Hirvosen romaanissa dystopia on tuota ajattelun ongelmaa tuottava viitekehys, jossa myös affektiivisuudella on keskeinen sija. Aloitan käsittelemällä tekstin ja lukijan välisen vuorovaikutuksen merkitystä romaanin dystooppisuuden määrittelyssä, minkä jälkeen pohdin ydinperheeseen, lisääntymiseen ja yhteiskunnallisesti soveliaaseen elämäntapoihin liitettyjä toiveita, huolia ja unelmia. Nostan esiin toiveikkuuden ja onnellisuuden välisen jännitteen, ja lopuksi tarkastelen kärsimystä ja myötätuntoa: sitä, kenen tarinasta ja tulevaisuudesta romaanissa oikeastaan on kyse.

Tuhon merkit

Dystooppinen fiktio määritellään yleensä fiktioksi, joka avautuu todellisesta maailmasta pahemmalle sosiaaliselle todellisuudelle. Henkilöhahmo on joutunut vieraaseen paikkaan ja alkaa tiedostaa oman kokemuksensa ristiriidan suhteessa yhteiskunnalliseen, vastarinnan torjuvaan valtarakenteeseen. (Sargent 1994, Moylan 2000: xiii, ks. myös Booker 2013: 5.) Keith M. Bookerin (2013: 5–6) mukaan käsitettä dystopia voidaan käyttää lukuisilla tavoilla eikä synkän tulevaisuuden hahmottelu sinänsä vielä tee romaanista dystooppista. Dystooppiseksi fiktioksi määrittelyn edellytys on esittää ahdistava yhteiskunta, joka mahdollistaa jonkin toisen, tyyppillisesti kirjailijan ja lukijan jakaman yhteiskunnan kriittisen tarkastelun. Tällöin dystooppisen fiktion erityispiirteeksi nousee etäännytyks: kuvatus yhteiskunnan tulee olla huonompi kuin se, jossa tällä hetkellä elämme.

Dystooppisen fiktion tapaan Hirvosen romaanin eteenpäin vievä voimana on tyytymättömyys vallitseviin olosuhteisiin ja halu muutokseen. Hirvosen romaanin maailma ei kuitenkaan ole dystooppiselle fiktiolle ominaisesti outo, etäinen tai painajaismainen tunnistamattomalla tavalla. *Kun aika loppuu* on mahdollinen skenaario lähitulevaisuudesta – ”Helsinki, jonkin ajan kuluttua” – ja myös romaanin nimessä näkyy ajallisuuden merkitys. Usein dystopia onkin enemmän ajallisesti kuin tilallisesti tai paikallisesti etäännytetty, ja tämänkaltainen realistinen lähitulevaisuuden skenaario asettaa lukijalle moraalisia paineita kyetä välttämään esite-

tyn kaltaista tulevaisuuden kulkusuuntaa (Mohr 2005: 32). Dystopialle tyypillinen varoittaminen toimii romaanissa visioina yhteiskunnasta parinkymmenen vuoden kuluttua. Laura pohtii oman elämänsä mittakaavassa Euroopassa tapahtuneita muutoksia:

Nuorena uskoin, että yhdessä toimimalla voisimme torjua ympäristökatastrofin ja saada maailmaan rauhan. Kun olin vähän näitä opiskelijoita vanhempi, Euroopan rajoille kuolleet ihmiset olivat vielä uutinen. Enää he eivät ole. Egyptissä, Libyassa ja Syyriassa on sodittu niin kauan, että kukaan ei enää muista mistä kaikki alkoi, malaria on levinnyt Kreikassa niin, etteivät turistit enää matkusta sinne, Espanjan nuorista puolet on muuttanut Argentiinaan ja Chileen, ja Ruotsin pääministeri on entinen skinhead. [– –] Olemme tottuneet lumettomiin talviin, loputtomiin sateisiin ja tulviin, joiden voima yllättää aina. Olemme tottuneet Euroopan maasta toiseen kulkeviin pakolaisiin ja siihen, että uusien asuinalueiden ympärille rakennetaan muurit. (KAL: 22–23)

Lauran menneisyys on romaanin kirjoitushetken todellisuutta, jossa uutiset täyttyvät Eurooppaan pyrkivistä ihmisistä. Vielä nuorena Laura uskoi ihmiskunnan edistykseen, mutta globaali kehitys onkin kulkenut vääjäämättömästi tuhoa enteilevään suuntaan. Romaanin nykyhetkessä Euroopan rajoille kuolleet ihmiset eivät enää ole uutinen vaan ilmiö, johon on totuttu. Yhä useammat elävät muureilla rajatussa kontrolliyhteiskunnassa, jossa ilmastonmuutosta ei ole saatu pysäytettyä ja rasismista on tullut yhä sallitumpaa. Romaani varoittaa siitä, että jos kehitys jatkuu samanlaisena kuin tällä hetkellä maailmassa jossa elämme, tämä on lopputulos (ks. Booker 2013: 6–7).

Staattisina tiloina dystopia ja utopia voidaan ymmärtää kuviksi, jotka on vangittu tekstuaaliseen todellisuuteen (ks. Sargisson 1996: 11), kun taas dystooppisuus ja utooppisuus impulsseina avautuvat ennakoimattomuudelle ja ajan monikerroksisuudelle jo tiedetyn tulevaisuuden sijaan. Lukijat suhteuttavat dystooppista todellisuutta siihen todellisuuteen, jossa he itse elävät, ja käsitystä dystopiasta ajallisuuden ulkopuolella olevana representaationa haastaa jatkuva liike tekstin ja lukijan välillä: romaanin kirjoitusajankohdasta lukijan nyt-hetkeen siirryttäessä spekulatioiden ja toden raja muuttuu koko ajan: nykyisyyteen sisältyy tulevaisuuden ulottuvuus. Romaanin julkaisuajankohdan jälkeen ajatus muurein varustellusta linnake-Euroopasta on yhä vahvistunut, joten jo tekstin ja kontekstin välinen dynaaminen suhde vaikuttaa dystooppisuuden ja utooppisuuden määrittämiseen. Kuolemaan johtava poliittinen väkivalta ja satunnaisen ohikulkijan tappaminen Helsingin kaduilla on myös saattanut olla dystooppinen uhkakuva romaanin ilmestymisaikaan vuonna 2015, mutta ohikiitävässä nyt-hetkessä se on jo elettyä todellisuutta. Tekstin ”totuutta” ei ole kirjoitettu mihinkään, vaan kyse on tekstin mahdollistamista suhteista ja yhteyksistä, tekstistä tapahtumana (Braidotti 2013: 165).

Minkälaisia tulevaisuuden rakentamisen aineksia on mahdollista löytää tilanteessa, jossa elämme jo osin tuhoutuneessa, menetetyssä maailmassa? Usko ihmisen vastuulliseen toimijuuteen on koetuksella, kun tieteentekijänä Laura esittää ilmaston lämpenemiseen liittyviä tutkimustuloksia poliitikoille, joiden päätöksentekoon tieto ei millään tavalla vaikuta. Perinteisesti tiede, uskonto ja politiikka ovat tarjonneet toivon horisont-

teja (ks. Booker 1994: 141), ja romaanissa muutokseen tähtäävä aktivismi ja henkilökohtaisen vastuun pohdiskelu yhdistyvätkin 1960-1970-lukujen yhteiskunnallisen liikehdinnän, kuten ympäristöliikkeen ja naisliikkeen, esiin nostamiin visioihin paremmasta elämästä. Kirjo erilaisia ideologioita ja ajattelutapoja vastaavat kukin eri tavoin kysymykseen tulevaisuudesta ja sen mahdollisuudesta. Lukijan arvomaailmasta riippuen visiot voivat olla utooppisia tai dystooppisia. Dystopian ja utopian toisensa poissulkeva lajimäärittely onkin haastavaa (Booker 1994: 142) ja niiden välistä jännitettä ja läheistä, väistämätöntä suhdetta on korostettu (Booker 1994: 15, 177, Mohr 2005: 50–51). Kirjallisuuden utooppisen impulssin voi katsoa ylittävän ahtaat genererajat (Mohr 2005: 16, Bloch 1986).

Dystooppisen fiktion varoittava, lähes apokalyptinen luonne näkyy romaanin neljännen luvun aloittavassa motossa, joka on lainattu Iowan yliopiston tutkijoiden Craig A. Andersonin ja Matt Delisin kirjasta *Implications of Global Climate Change for Violence*: ”Eikä ainoakaan maa jää maapallonlaajuisen ilmastonmuutoksen väkivaltaisten seurausten ulottumattomiin.” Lause on väitemuotoinen ja sävyltään lähes profeetallinen, enemmän ennustus kuin varoitus: ilmastonmuutosta ja sen seurauksia ei voida välttää, ne ovat jo tapahtumassa. Myös romaanin nimessä *Kun aika loppuu* on sama väijäämättömän tapahtumisen sävy. Kuitenkaan mottoa ei ole tarkoitettu tekstin sisäiselle, fiktiiviselle vastaanottajalle, joten motoksi muotoiltu varoitus suuntautuu kohti lukijaa ja elämän ja tekstin rajan epämääräistymistä. Varoitus itsessään sisältää jo vaihtoehtoisuuden eli toivon mahdollisuuden (Sargent 1994: 26). Kuten Tom Moylan (2000: xiii) toteaa, dystooppisuus ei merkitsekään vain ei-toivotun tulevaisuuden representaatiota vaan se mahdollistaa myös vaihtoehtojen kuvittelun. Motto ei ole vain representaatio, tuhon merkki, vaan välittäjä tekstin ja kontekstin rajalla. Motolla elämän ja tekstin välistä suhdetta tuottavana tekstuaalisena strategiana on merkitystä dystopian kannalta: Dystooppisesta kuvittelusta ammentavaan fiktion liitetään usein didaktisuus tai ainakin jonkinasteinen oletus tekijän osallisuudesta kertomisen eettisiin ja poliittisiin käytäntöihin (Sargent 1994: 7). Kertomisen eettistä arvoa ei voidakaan punnita pelkästään kirjalliseen muotoon keskittyen, vaan se on aina kontekstuaalista, tiettyyn historialliseen, kulttuuriseen ja sosiaaliseen maailmaan sidottua (Meretoja 2017).

Hirvosen romaanin suhde dystooppisuuteen on kahtalainen: se on lähitulevaisuuteen sijoittuva uhkakuva, joka ei kuitenkaan ole outo, tunnistamaton tai painajaismainen. Romaani ei ole dystooppinen Keith M. Bookerin tarkoittamassa mielessä, jossa dystopia merkitsee etäännymistä siitä todellisuudesta, jossa elämme. Romaani ottaa yhteiskunnallisiin ilmiöihin mikropoliittisen näkökulman eikä esitä mitään kokonaan toista, toiseen todellisuuteen sijoittuvaa yhteiskunnallista järjestelmää. Sen sijaan siinä käsitellään ihmisen kykyä rationaalisilla valinnoillaan ja toiminnallaan vaikuttaa tulevaisuuteen, jossa arvaamattomuus ja kaoottisuus korvaavat rationaalisen elämänhallinnan. Samalla lukijaa suostutellaan pohtimaan mahdollisia tulevaisuuden suuntia toden ja fiktion rajapinnoilla.

Lapsissa on tulevaisuus?

Romaanissa *Kun aika loppuu* keskeiseksi kysymykseksi nousee, minkälainen merkitys sukupolvien jatkumoa korostavilla elämäntarinoilla on väestöräjähdyksen² mittakaavassa. Ydinperheen kriisi on osa laajempia globaaleita ilmiöitä ja tarinassa sillä on yhteys myös ilmastonmuutokseen. Laura on ilmastonmuutoksen asiantuntija ja ilmastoaktivisti, joka luennoi ympäristötieteen opiskelijoille ilmastonmuutoksesta. Laura uskoi nuorena muutokseen ja nyt hän lataa toivonsa nuoriin opiskelijoihinsa. Ajattelun taustalla on oletus, että jokainen uusi sukupolvi on myös uusi mahdollisuus parempaan. Ihmislajin säilyvyys on edellytys kuvitelmille paremmasta yhteiskunnasta, ja dystooppisen kirjallisuuden ytimessä onkin ihmislajin uhattuna olemisen ja jatkuvuuden ongelma (ks. Sobolczyk 2015: 12).³ Ajallisuus ja ihmisen ajan loppuminen liitetään romaanissa eksplisiittisesti pohdiskeluun lisääntymisestä, lasten hankkimisen velvollisuudesta ja mielekkyydestä. Laura pohtii nuoruuden dilemmaansa lasten hankkimisen oikeutuksesta: ”Miksi kukaan tekee lapsia tuhon partaalla olevaan maailmaan?” (KAL: 63) Epäselväksi jää, koskeeko huoli tulevien lasten elämän mahdollisuuksia vai väestönkasvun hillitsemisen merkitystä ilmastonmuutoksen torjunnassa sekä maapallon sietokyvyn kannalta.

Queer-tutkimus on nostanut esiin kysymyksen ydinperheestä ja heteronormatiivisuudesta yhteiskunnan jatkuvuuden ja tulevaisuus-orientoituneisuuden takeina. Tulevaisuuteen suuntautuminen, optimismi, erilaiset normatiiviset fantasiat ja ideologiat organisoivat ihmisten elämää. Lapsihahmon nähdään usein edustavan tulevaisuutta ja luovan toiveikkuutta ahdistavaan ja pahuuden täyttämään maailmaan.⁴ Lee Edelman (2004: 2–4) on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka poliittisessa kielenkäytössä lapsihahmosta on tullut tulevaisuuden toiveikkuuden tunnus ja kuinka itsestään selvä lapsihahmon ja tulevaisuuden välisestä kytköksestä on tullut. Lapsihahmo merkitsee heteronormatiivisuuteen kiinnittymistä, joka on keskeistä reproduktiivisen futurismin narratiiville (mt. 21). Dystooppisessa fiktiossa yhteiskunnan painajaismaisuus esitetään usein avuttoman ja viattoman lapsen tuhoutumisen kautta, jolloin lapsi saa

² Paul Ehrlichin 1960-luvun lopulla lanseeraamasta käsitteestä *population bomb* ei juurikaan nykyisin puhuta, vaan keskustelu on siirtynyt esimerkiksi siihen, minkälaisia eettisiä ja ihmisoikeudellisia kysymyksiä liittyy tälläkin hetkellä Euroopassa käynnissä oleviin moderneihin kansainvaelluksiin. Käsitettä käytetään usein myös konservatiivisiin ja nationalistisiin tarkoituksiin, kun korostetaan liikakansoituksen uhkakuvia ja halutaan rajoittaa eri ihmisryhmien liikkuvuutta: tietynlaisia ihmisiä on liikaa tietyissä paikoissa.

³ Sobolczyk ottaa esimerkiksi reproduktioteeman ympärille kiertyvistä dystopioista Margaret Atwoodin romaanin *Handmaid's Tale* (suom. *Orjattaresi*) ja Aldous Huxleyn romaanin *Brave New World* (suom. *Uljas uusi maailma*). Myös kotimaisen nykykirjallisuuden toisenlaista todellisuutta kuvittelevissa romaaneissa lisääntymisen ja ihmiskunnan jatkuvuuden kysymys on keskeinen. Esimerkiksi Johanna Sinisalonen romaanissa *Auringon ydin* (2013) eletään rappiodemokratian ja ”naisten emansipatsionin” jälkeistä aikaa ja naiset on jaettu kahteen luokkaan, eloit ja morlokit. Edelliset tähtäävät miessukupuolen hyvinvoinnin edistämiseen ja jälkimmäiset ovat pariutumismarkkinoiden ulkopuolelle jääviä naisia, jotka myös steriloidaan.

⁴ Esimerkiksi sotaa ja holokaustia käsittelevän kirjallisuuden kohdalla korostetaan usein lapsen eettistä ja poliittista merkityksellisyyttä muistin kantajana. Tällöin muistot tulevat merkittäviksi juuri siksi, että erilaiset traumaattiset tapahtumat ovat tapahtuneet omille vanhemmille tai isovanhemmille.

uhrin ja marttyyrin roolin. Lapsen tai teini-ikäisen tuhoutumisen on nähty ilmentävän dystooppisen yhteiskunnan epäonnistumista sekä muistut-tavan avuttomuudestamme ja siitä, kuinka mahdollisuutemme selvitä ihmislajina on vaarassa. (Gottlieb 2001: 274–275.) Kyse on huolesta, joka koskee yhteiskunnan kykyä uusintaa itseään.

Aslak ei ole viattomuuden ja avuttomuuden tunnuskuva. Miehensä painostuksesta Laura taipuu hankkimaan lapsia, mutta Aslakista tulee yhteiskuntaan sopeutumaton yksilö, jota hänen vanhempansa turhaan yrittävät saada osaksi normaalina pidettyä elämäntapaa ja yhteiskunnallista toimijuutta: työelämää, harrastuksia ja ihmissuhteita. Hirvosen romaanissa lapsi on kansainvälisen terrorismin uhri ja välikappale, mutta samalla myös jatkuvuuden tuhoaja ja väkivallan tekijä. Mallinsa Aslakin henkilöahmo on saanut Suomessakin ilmiöksi nousseista kouluam-pumistapauksista ja siitä, miten media on rakentanut kuvaa tappajasta Nietzscheä ihailevana, syrjään vetäytyvänä ja sopeutumattomana poi-kana, joka muuttaa henkilökohtaisen ahdistuksensa yhteiskunnalliseksi kannanotoksi ryhtyessään joukkomurhaajaksi. Lapsen väkivaltaisuutta ja vanhempien voimattomuutta sen edessä käsiteltiin myös Lionel Shriverin paljon julkisuutta saaneessa romaanissa *We need to talk about Kevin* (suom. *Poikani Kevin*, 2006).

Erika Gottlieb liittää traagisen lapsihahmon kohtalon läntiselle dystopialle tyypilliseen ajan kerrostumiseen: voimme etäännyttää itsemme tästä kohtalosta, koska se on vain hypoteesi tulevaisuudesta. Sitä ei ole tapahtunut ja se voidaan vielä estää. (Gottlieb 2001: 277.) ”Mitään peruuttamatonta ei vielä ole tapahtunut” on väite, jolla poliisit yrittävät saada Aslakia antautumaan. Myös rikospaikkaa kohti kiirehti-vät vanhemmat hokevat itselleen, että ehkä vielä ei ole liian myöhäistä. Oman elämänhalunsa yhä heikentyessä Aslak nousee Lasipalatsin katolle ampuakseen satunnaisia kadulla kulkijoita, minkä jälkeen hän itse hyppää alas katolta.

Koska ilmaston lämpeneminen lisää väkivaltaa ihmisten välillä, ihminen on se, jonka on muutettava toimintatapojaan, jotta ilmaston-muutos olisi mahdollista pysäyttää. Laura opettaa Aslakille: ”Nyt jätämme ympäristöön jälkiä, jotka tulevat vastaan kaikkialla. Mitään pakopaikkaa ei ole. [– –] Nyt ihmiskunnasta on tullut loinen, joka vie elämältä kaiken tilan.” (KAL: 90) Näistä äitinsä sanoista Aslak ammentaa tulevaisuuden visionsa linkolalaisella logiikalla. Aslak on tietämättään osa kansainvälistä terrorismia, joka käyttää hyväkseen hänen unelmiaan yhteisesti koetusta maailmasta. Aslak käsittää että hän voi vihdoin unohtaa omat ongel-mansa ja suunnata huomionsa luontoon, joka on ”jylhä ja mykistävällä tavalla toimiva, ja samalla hauras ja vaarassa tuhoutua.” Luonto ei ole passiivinen ihmisten pyrkimysten vastaanottaja vaan dynaaminen voima, joka vaikuttaa ihmisten tekoihin (Johns 2010: 189–191). Aslakin kritiikki ei ole kritiikkiä edellisten sukupolvien, oman perheen, arvoja kohtaan vaan epäjohtonmukainen yritys seurata niitä.

Lapsena Aslak ei hyväksy sitä että aika kuluu, sillä kun se kuluu, sen täytyy loppua joskus. Aslak jättää jälkeensä joukkosurmiin kehottavan videon: ”Kun aika loppuu, jää vain taakka, jota kukaan ei jaksa kan-

taa.” (KAL: 147) Laura kuitenkin opettaa lapselleen, että ajatus elämän lopusta on kaunis, sillä ihmisten jälkeen elämä maapallolla jatkuu. Meri jää jäljelle kun meitä ei enää ole. Elämän jatkuminen ei siis välttämättä ole ihmiskunnan jatkuvuutta. Yksilöllisen tajunnan ja minuuden sijaan on olemassa myös elämä, jonka keskiössä ei ole oma itse eikä edes ihminen (Braidotti 2006: 40). Utooppiset yhteiskunnat ovat ihmisten rakentamia ja ihmisille tarkoitettuja (Vieira 2010: 7), mutta romaanissa tunnustetaan myös ihmiselämän merkityksettömyys maailmankaikkeuden mittakaavassa. Tässä mielessä Hirvosen romaani liittyy siihen nykykirjallisuuden tendenssiin, jossa myös ihminen nähdään uhanalaisena lajina, ja jossa yksilö- ja ihmiskeskeisyydestä pyritään siirtymään kohti luontokeskeisempää maailmankuvaa (ks. Lahtinen 2013). Romaanissa ihmisen suhdetta ympäröivään maailmaan hahmotellaankin pois päin ihmisen ylivertaisesta asemasta.

Aava, jossa Laura näkee ”paremman version” itsestään, ei aio hankkia lapsia vaan asettaa parisuhde- ja perheajattelun vastakkain maapallon tulevaisuudesta huolehtimisen kanssa: ”Haluan työskennellä pelastaakseni nälkää näkeviä lapsia, en intohimon puutteessa kituvaa suhdetta.” (KAL: 38) Hän pohtii ratkaisuaan suhteessa menneisyyden kertomuksiin ja kokemukseen siitä, että ydinperheajatuksen perustuvat elämäntarinat kaipaavat vaihtoehtoja. Rosi Braidottin (2006) mukaan elämme aikaa, jolloin perinteiset sosiosymboliset rakenteet kuten ydinperhe, kansallismäntä ja maskuliininen auktoriteetti, ovat luhistumisprosessissa. Tällainen arvojen kriisi voi hänen mukaansa avata toivon horisontteja uudelle olemisen tavoille. Romaanissa arvojen kriisi näkyy perhekäsityksen muutoksessa. Aslakin tuhovision ohella romaani tarjoaa myös Aavan valitsemien vaihtoehtojen mahdolliselle tulevaisuudelle, joka on kieltäytyminen lasten hankkimisesta sekä resurssien suuntaaminen kehitysapuun, naisten kouluttautumiseen ja heidän itsemääräämisoikeutensa paranemiseen.

Hirvosen romaanissa nostetaan esiin tabu aihe lasten hankkimisen oikeutuksesta ilmastonmuutoksen kontekstissa ja rikotaan itsestään selvä ajatus lapsesta tulevaisuuden toivona. Huoli koskee ihmistä, joka rakentaa lapsesta omaa kuvaansa ja joutuu pettymään pahoin. Lapset rikkovat käsitykset siitä, että tulevaisuus on aina edistystä, aina parempaa kuin menneisyys. ”Hyvän tekeminen” ei aina johda hyvään eikä aika itsessään mahdollista edistystä kohti jotain parempaa. Oma tarina ei voida ongelmitta siirtää tuleville sukupolville ja näin korostaa elämän itsestään selvää jatkuvuutta ja uusiutumista. Vaikka hajoavan ydinperheen tarina yhdistetään ihmiskunnan ja maailman tuhoon, romaanissa ei idealisoida ydinperhettä vaan tuodaan esiin sen pois sulkemia mahdollisuuksia. Hirvosen romaanit yleisemminkin käsittelevät yhteiskunnallisia tabu aiheita, kuten rakkauden tunteen puuttuminen omaa lasta kohtaan, uskottomuus, yksivaiheisuuden oletus sekä ajatus elämäntarinoiden siirtämisen vaikeudesta yli sukupolvien. Romaanissa *Kun aika loppuu* kysymys lisääntymisestä sitoo yhteen yksityiset elämäntarinat ja maailmanlaajuiset ongelmat.

Tarinoita tulevasta: määrittelemätön horisontti utooppisuutena

Kertomus onnellisesta ydinperheestä on romaanissa toteutumaton haave, joka tulee esiin erityisesti mielikuvissa idyllisestä ja ristiriidattomasta elämästä. Romaanissa luodaan tulevaisuuteen sijoituvia kuvitelmiä, joissa jo etukäteen on määritelty hyvän ja mielekkään elämän edellytykset. Laura kuvittelee selkeän tulevaisuuden, jossa hän ajattelee itseään ja miestänsä Erikiä ”harmaantuneina, keskustelemassa maitokahvin tai portviinin äärellä aikuiseksi kasvaneista lapsista, joiden iloissa ja suruissa me saisimme yhä olla mukana, joiden ongelmat osaisimme ratkaista.” (KAL: 104). Laura kuvittelee konventionaalisia ja kliseytyneitä kokemusmaailmoja sekä keskiluokkaisia arjen unelmia. Hän yrittää kertoa jo ennalta yhteiskunnallisesti soveliasta ja harmonista kertomusta elämäkulusta, joka päättyy onnellisesti.

Tarinan utooppisen ulottuvuuden punnitsemisessa korostuu usein sen loppuratkaisu: onnellinen loppu tuottaa utooppisuutta (Goodwin 1990: 5). Onnellisuutta luonnehtii pyrkimys tietynlaiseen, ennalta määriteltyyn ja konventionaaliseen elämäntarinaan ”elää elämänsä onnellisena loppuun asti”. Onnellisuus elämän velvollisuutena poistaa mahdollisuuden ja ehkäisee kriisejä, koska tulevaisuutta koskevat päätökset on jo tehty. (Ahmed 2010: 217.) Elämäntarinan kertomiseen kietoutuu oleellisesti kysymys onnesta yhtenä keskeisenä elämässä tavoiteltavana arvona. Sara Ahmedin mukaan onnellisuuden vaatimus kietoutuu sosiaalisiin ideaaleihin: tietyistä sosiaalisista ideaaleista tulee affektiivisia, jolloin läheisyys tietyille normeille ja ideaaleille tuottaa onnellisuutta. Tällaisia ideaaleja ovat muun muassa avioliitto ja perhe, varakkuus, enemmistöön kuuluminen, fyysinen ja henkinen terveys. Onnellisuuden kriisi syntyy siitä kokemuksesta, että yksilö epäonnistuu näiden ideaalien saavuttamisessa, ei siitä, että itse onneen liitettyihin ideaaleihin suhtauduttaisiin kriittisesti. Onnellisuus tekee tietyistä persoonallisuuden muodoista arvokkaampia kuin toisista. (Ahmed 2010: 11.) Myös kertomuksen tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota eheän elämäntarinan oletukseen ja sen pois sulkemisiin vaihtoehtoisiiin tarinoihin. Ollakseen sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti hyväksytty, yksilöllä täytyy olla koherentti, toisille kerrottavissa oleva elämäntarina. Konventioiden mukainen elämäntarinku ja ehyt elämäntarina mahdollistavat yksilön integroitumisen osaksi yhteiskuntaa, mutta voivat samalla korostaa keskiluokkaista narratiivia ja marginalisoida toisia kertomuksia. (Hyvärinen et al. 2010: 4–7.)⁵

Rosi Braidotti hahmottelee kertomusta kollektiivisena, valtaan ja subjektuuden uudenlaisten muotojen kuvitteluun liittyvänä prosessina,

⁵ Identiteetin narratiivisuutta käsitteellistäneen Alisdair MacIntyren (2004: 241–242) mukaan minuuden yhtenäisyys piilee sen kertomuksen yhtenäisyydessä, joka kytkee syntymän elämään ja elämän kuolemaan vieden tarinan alusta keskivaiheiden läpi loppuun. MacIntyren kerronnallisen identiteetin käsite on ymmärretty yhtenäisyyden ja eheyden kautta, ei siihen sisältyvien ristiriitaisuuksien tai kompleksisuuden valossa. Tällainen yhtenäisyyttä ja jatkuvuutta korostava näkökulma ei riittävästi ota huomioon elämän arvaamattomuutta tai riittämättömiä, vääriä kertomuksia. (Ks. Hyvärinen et al. 2010: 4.)

jossa luodaan merkityksellisiä figuraatioita subjekteista, joiksi olemme tulossa. Tällöin subjektin muodostumisessa korostuu eheyden sijaan moniulotteisuus ja ristiriitojen mahdollisuus. (Braidotti 2002: 20–22.) Elina Hirvosen romaaneille on tyypillistä luoda rinnakkaisia, paradoksiakin todellisuuksia yhden johdonmukaisen ja eheän elämäntarinan sijaan (ks. Jytälä 2017, myös Marttinen 2012⁶). Staattista käsitystä tulevaisuudesta jo kerrottuna haastavat romaanissa kuvitelmat, jotka monistavat ajan monikerroksiseksi. On olemassa kuvitelmia, joissa kiistetään oletus tulevaisuudesta jo tiedettynä. Lauralle tällaiset kuvitelmat ”värjäisivät elämään uusia kerroksia, vakuuttivat, että koko elämä ei ollut arkisia, samanlaisina toistuvia päiviä. Että jossain oli myös jotain muuta, toinen aika, toinen elämä ja toisenlainen minä, että jotain oli vielä tulossa.” (KAL: 92)

Mennyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta ei sido yhteen lineaarinen ja teleologinen kehityskulku ja ajatus yhdestä todellisuudesta ja yhdestä tulevaisuudesta, vaan on monia kuviteltavissa olevia vaihtoehtoja, joita halu suuntaa (Sargisson 1996: 225; Mohr 2005: 68). Aika laventaa mahdollisuutta ennakoimattomuudelle ja spekulatioille, toisenlaisille käsityksille elämästä. Unelmien, muistojen ja kuvitelmien korostuminen ei merkitse mielensisäisen, yksityisen tai psykologisen korostumista vaan yhteyksien ja affektiivisten siteiden luomista. Fabuloiva tarinankerronta⁷ näkyy romaanin toisen luvun motossa, joka on lainaus Saila Susiluodon sadunomaisuutta hyödyntävästä proosarunokokoelmasta *Siivekkäät ja hännäkkäät* (2001): ”Nainen sanoi: nyt kerron aikuisten sadun. Kerron sen koska olen lapsi ja kipeä. Kerron sen itselleni ja sinulle.” (KAL: 57) Muodonmuutokseen sisältyy mahdollisuus kuvitella itsensä toisena – laajentaa kokemuksellisuuden aluetta.

Molly Andrews korostaa arkeen sisältyvää kuvittelun potentiaalia ja näkee mielikuvituksen olennaisena osana niin kertomusta kuin jokapäiväistä elämää. Hänen mukaansa kertomuksen tutkimuksessa korostetaan yhä enemmän sitä, kuinka ihmiset toimivat monimutkaisissa sosiaalisissa ympäristöissä, mutta harvemmin tutkitaan mielikuvituksen osuutta kertomusten ymmärtämisessä ja tuotannossa. Kuitenkin juuri mielikuvitus nostaa kertomuksen toiseen ulottuvuuteen mahdollistamalla myös unelmien ja muistojen käsittelyn ja tarjoamalla siten elämäntarinaa sekä historian että tulevaisuuden mahdollisuuden. (Andrews 2014: 1–3.)

⁶ Heta Marttinen (2012) on lähestynyt Hirvosen romaania *Että hän muistaisi saman kerronnan paradoksisuuden kautta*. Marttinen käyttää narratologisessa analyysissään Gerald Princen epäkerrotun (*the disnarrated*) käsitettä. Käsitteellä viitataan tapahtumiin, joista kerrotaan ikään kuin ne olisivat tarinamaailmassa mahdollisia ja tapahtuneet, mutta jotka jäävät toteutumatta. Tämän mukaisesti romaanin lukuisat epäkerrotut jaksot muodostavat kilpailevia ja ristiriitaisiakin tarinalinjoja kerrotun kanssa, mutta kerrottu osoittaa ennemmin tai myöhemmin ensisijaisuutensa ja todenmukaisuutensa suhteessa epäkerrottuun. (Marttinen 2012: 34–35.) Aiheellisesti Marttinen (2012: 42) kuitenkin tuo esiin myös sen, että epäkerrotun mahdollisuuksia ei voida yksioikoisesti käsitellä epätosina tai valheellisina, vaan vaihtoehtoisia tapahtumakulkuja esittämällä voidaan kyseenalaistaa kerrotun tarinan ja koko tarinamaailman itsestäänselvyys ja vakaus. Keskeistä voikin olla myös se, että moniselitteisyys ja rinnakkaisten maailmojen läsnäolo ei ole ongelma, joka pitäisi purkaa ja päästä yhteen totuuteen, selvyyteen.

⁷ Gary K. Wolfen (2011) mukaan fabuloiva tarinankerronta (*fabulism*) on yksi tämän hetken lajijattelua heikentävistä käsitteistä, mikä näkyy siinä kuinka satujen, myyttien ja tarinoiden taianomainen maailma on läsnä ja sävyttää myös todellisuuskäsitykseltään realismivoittoista kirjallisuutta.

Kuvittelun kriittinen potentiaali jää kuitenkin huomaamatta, jos erilaiset kuvitelmat, päiväunet, toivekuvat tai painajaiset leimataan irrationaaliseksi todellisuuspäiksi (ks. Jytälä 2013). Lauralle vaihtoehtoiset maailmat ovat näkyjä, joiden voimasta aika saattaa taipua arvaamattomiin suuntiin:

Se mikä nyt näyttää vääjäämättömältä liikkeeltä kohti ihmiskunnan tuhoa, saattaa taipua arvaamattomiin suuntiin. Me voimme luoda kuvia tulevaisuudesta, kuvitella vaihtoehtoisia maailmoja, useita näkyjä, joista jokin saattaa joskus olla totta. Mutta me emme voi olla varmoja. Ihmiskunnan voima voi yllättää paitsi tuhoamisessa ja itsekkyydessä myös viisaudessa, kohtuudessa ja uuden luomisessa. (KAL: 23)

Juuri tällaisista kuvista Hirvosen romaanit rakentuvat: niissä spekuloidaan tulevaisuuden mahdollisuuksilla ja utooppinen vire syntyy vaihtoehtojen kuvittelusta modernin edistysuskon ja järjen korostamisen sijaan. Toivoa ylläpitää halu pitää tulevaisuus avoimena (Ahmed 2014: 185). Affektit tarjoavat lupauksia tulevasta, mutta ne ovat myös ennakoimattomia: lupaus tulevasta ei tarkoita, että tulevaisuus olisi välttämättä jotain parempaa kuin nykyisyys (Seigworth & Gregg 2010: 9). Merkitysten paljastumisen sijaan aika on epäjatkovaa eikä sovitusta tai ratkaisua tarjota. Utopia onkin todellisuuden *kyseenalaistamisen* strategia. Se ei ole niinkään ”mahdottoman unelman” tavoittelua kuin prosessi, joka voi operoida erilaisilla sosiaalisilla, poliittisilla, taloudellisilla ja moraalisisilla mikrotasoilta. Se on luovuuden strategia, joka käyttää voimavaranaan unelmoinnin dynamiikkaa. (Vieira 2010: 22–23.) Hypoteettisuus elämän mahdollisten horisonttien suhteen on ennalta tiedetyn tulevaisuuden kritiikkiä. Tarina elää ajassa ja aika tuottaa tarinasta avoimen.

Tunteet, toiminta ja yhteinen tulevaisuus

Elämän merkityksellisyyden ja nihilistisen asenteen, toiveikkuuden ja apatian, välinen jännite on Hirvosen romaanin kantava voima. Romanin ensimmäisen luvun motoksi asetettu toivon ja epätoivon välistä suhdetta pohtiva lainaus Susan Sontagin kirjasta *Regarding the Pain of Others* (2003) kehystää romaania ja avaa sitä dystopian ja utopian väliseen jännitteeseen ja lukijan affektiivisen orientaatioon. Sontag käsittelee kyseisessä kirjassaan väkivallan esittämistä ja sen herättämiä mahdollisia tunnevaikutuksia erilaisiin sotatapahtumiin liittyvien valokuvien viitekehityksessä. Sontag pohtii sitä, millä ehdoilla kärsimystä esittävät valokuvat vain sokeeraavat katsojaa ja aiheuttavat lamaannusta ja millä ehdoilla ne taas voivat herättää myötätuntoa tai lisätä ymmärrystä. Hirvosen romaanissa siteerattu ote Sontagin kirjasta nostaa esiin kysymyksen myötätunnosta ja tunteiden merkityksestä poliittisen muutoksen kannalta:

Myötätunto on epävakaa tunne. Sen on päästävä muuntumaan toiminnaksi tai se kuihtuu pois. Kysymys siitä, mitä tehdä heränneille tunteille, välittyneelle tiedolle. Jos tuntee, ettei ole mitään mitä ”me” voisimme tehdä – mutta keitä olemme ”me”? – eikä liioin mitään mitä ”he” voisivat tehdä – ja keitä ovat ”he”? – silloin kyllästyy, kyynistyy, vaipuu apatiaan.

Toivotun tulevaisuuden visioinnissa on romaanissa kyse tunteista ja niiden liikkeelle panevasta voimasta. Kysymykseksi jää myös ennen kaikkea toimijoiden ja uhrien välinen dynamiikka: miten muodostaa ”meidän”

(poliittiseen toimintaan kykenevä) yhteisö, joka ei samalla tuota hierarkkista poissulkemista ”heihin”, autettaviin uhreihin. Hyvän tekeminen ja halu muutokseen liittyvät olennaisesti ”meidän” ja ”heidän” välisiin valtasuhteisiin, joten eettisellä, toisen kohtaamiseen liittyvällä ongelmalla, on myös poliittinen ulottuvuutensa. Kysymyksenä ”kuka” määrittelee yhteisön rakentumisen perusteita ja on aikakauttamme koskeva akuutti ongelma, joka rajaa subjekteja eri tavoin (ks. Teittinen 2014: 165).

Ajatus myötätuntoisesta, suorasukaisesti muutokseen johtavasta lukemisesta onkin optimismissaan kestävä, sillä tunteisiin voi liittyä myös paljon väärinymmärrystä. Vaikka jakaisimme saman tunteen, meillä ei välttämättä ole samanlaista suhdetta tuohon tunteeseen. Tunteet ovat epävakaita ja vaikeasti määriteltäviä: subjekti ei suinkaan aina tiedä, mitä hän tuntee (Ahmed 2014: 10, 11). Myötätunnosta voi tulla myös konservatiivista, kun ajatellaan että pelkän myötätuntonne ansiosta toisten kärsimys voidaan korjata (mt. 192–193).⁸

Kenen kärsimyksestä romaanissa on kyse? Hakeeko romaani kasvatuksessa epäonnistuneen vanhemman tuskaan osallistuvaa lukijapositionia? Kun omasta lapsesta tulee joukkosurmaaja, herää kysymys vanhemman vastuusta tai epäonnistumisesta kasvatustehtävässä. Romaanissa henkilöiden ”sisäisen maailman” kuvaus ja näkökulmatekniikka saavat henkilöt tuntumaan inhimillisiltä persoonilta ja omaäänisiltä kokijoilta, jotka luontevasti tarjoavat paikkaa samastumiselle. Kärsimys on romaanissa kuitenkin paitsi vanhemman tuskaa, myös tuntemattomien ja kaukaisten ihmisten väkivaltaisia kuolemia, tulevaisuuden pelkoa, köyhyyden aiheuttamien sairauksien tuottamaa nääntymistä ja eläinten kärsimystä ihmisen omahyväisen ahneuden edessä. Kerronnallisesti romaani tarjoaa kärsivän äidin näkökulman, kun taas Aslakin ja muiden tappajien uhreja kuvataan ulkopäin ja kaukaa, mikä ei rakenna paikkaa samastuttavuudelle tai kyvyille asettua uhrien asemaan. Yksilöllinen kokemusmaailma laventuu toisilleen tuntemattomien ihmisten yhdessä jakamaksi kauhuksi ja tuskaksi. Romaanin fokusta pois päin henkilökerronnasta kohti laajempaa perspektiiviä muuttavat kaksi lukua, jotka on nimetty ”Kaupunki” ja ”Kaupungit”. Luvussa ”Kaupunki” rinnastetaan ihmisiä, jotka viettävät iltaa Helsingissä ja joutuvat jollain tavalla osallisiksi siellä tapahtuvaa joukkosurmaa. Luvussa ”Kaupungit” mitta-kaava muuttuu vielä globaalimmaksi panoraamaksi. Näiltä joukkosurman uhreilta puuttuu nimi ja identiteetti, jotka määrittävät empaattisen lukemisen mahdollisuuden peruslähtökohdiksi (ks. Keen 2007: 68–69, 76).

Toisaalta myöskään romaanin henkilökerronta ei ole vain yhteen kokemusmaailmaan ja tajuntaan fokusoituva. Luku, jossa Laura luennoi ilmastonmuutoksesta, alkaa lainausmerkeillä ympäröidystä väitteestä: ”Toivo on keskeinen osa ihmisyyttä, jos menetämme toivon, mitä meille jää?” (KAL: 22) Luvun aloittavan lausuman asettaminen lainausmerkkeihin ja sen kysyvä, lukijaa kohti suuntautuva muoto siirtävät huomiota henkilöhahmojen yksilöllisistä ja yksityisistä kokemuksista kokemuksiin, jotka syntyvät erityisissä poliittisissa ja yhteiskunnallisissa, ajallisissa ja paikalli-

⁸ Hirvosen romaanin Sontag-sitaatti on Alice Martinin suomennos. Alkukielisessä tekstissä Sontag käyttää tässä kohdin sanaa ”compassion”.

sisä olosuhteissa. Ääniä on romaanissa enemmän kuin esitettyjä mieliä, joihin samastua. Jos kerronnallinen ääni ei palaudu yhden tietoisuuden tekstuaaliseksi ilmaisuksi vaan sisältää aina myös toisia ääniä, eläytyminen eheään ja yhtenäiseen henkilöön ja hänen arvomaailmaansa on ylipäättään mahdotonta. Henkilöt ilmaisevat ajatuksia, jotka lukijat liittävät laajempiin, kollektiivisiin ajattelutapoihin. Lukemisen voikin ymmärtää kohtaamisena yleistetyn toisen (*generalized other*⁹) kanssa, jolloin lukeminen merkitsee epäselvää sotkuisuutta, itsen ja toisen välisen rajanvedon vaikeutta. Ajatus yleistetystä toisesta mahdollistaa sen hahmottamisen, minkälaisen sosiaalisen mielikuvituksen piiriin me lukiessamme luomme: minkäläisiin kollektiiveihin me lukijoina liittoudumme ja minkälaisia kertomuksia me itsestämme kerromme. (Felski 2008: 32–33.) Lukija muodostaa käsityksen ”meistä” ja ”heistä” ja siten tuottaa jaettua subjektiivista tilaa ja myötätuntonsa piiriin kuuluvaa kuvitteellista yhteisöä. Motto nostaa strategisesti esiin tunteiden ja toiminnan välisen suhteen, mutta ei sorru ihanteellisuuteen.

Kohti tuhoa?

Kun aika loppuu hyödyntää nykykirjallisuuden dystooppista tendenssiä ja sen voi katsoa uudistavan lajia nostaessaan arkirealismen osaksi tulevaisuuden kuvittelun suuntia ja rikkomalla siten yksityisen ja poliittisen välistä oppositiota. Romanin kohdalla kuitenkin kiinnostavampaa kuin lajikategorisointi, konventionaalisuuden toteutuminen tai toteutumatta jääminen on se, kuinka se tarttuu nykytodellisuuden ilmiöihin käsittelemällä lokaaleja ja globaaleja nykymailman ongelmia toisistaan erottamattomina ilmiöinä. Dystooppisesta tendenssistä huolimatta romaanin tuntuu ehdottavan, että toivo on keskeinen osa ihmisyyttä, ja juuri (kaunokirjallinen) kuvittelu voi tarjota tilaa toiveikkuudelle. *Kun aika loppuu* käsittelee tulevaisuutta sekä uhkana että mahdollisuutena: tulevaisuutta ei voida tietää. Romanin kohdalla utooppisuuden ja dystooppisuuden toisensa poissulkeva määrittely osoittautuikin epäolennaiseksi, sillä myös dystooppisuuteen sisältyy toivon mahdollisuus. Tässä mielessä artikkelin alussa esittämäni Lyman Tower Sargentin määrittely utopiasta sekä utooppisuuden että dystooppisuuden sisällyttävänä sateenvarjokäsitteenä on toimiva. Molemmat ovat mahdollisia horisontteja tulevaan. Romanin todellisuus ei sinällään ole joko dystooppinen tai utooppinen, tiedetty ja kerrottu matka kohti tuhoa. Tulevat uhkakuvat sidotaan menneisyyden tarinoihin ja osoitetaan, että väkivallalla on aina historiansa ja tarinoilla kulkusuuntansa, jota voidaan ohjailta ja muuttaa.

Olen käsitellyt romaanin dystooppisuutta ja utooppisuutta erilaisten elämänmahdollisuuksien kuvitteluna, sosiaalisena unelmointina. Elämäntarinat politisoituvat ja niissä nousee esiin myös vastarintaa ja muutostiloja suhteessa käsitykseen perheestä yhteiskunnan perusyksikkönä. Elämäntarinoiden avautuminen ihmiselämän ristiriidoille ja

⁹ Felski mainitsee käsitteen alkuperäksi intersubjektiivisuuden teoreetikko G.H. Meadin kirjan *Mind, Self and Society* (1962).

epäjätkuvuudelle laventaa näkökulmaa myös pois päin elämän ihmiskeskeisyydestä. Elämäntarinat ovat tarinoita ihmisiltä ihmisille, mutta ne eivät aina ole tarinoita ihmisistä. Erityisesti elämän jatkuvuuden ajatus on Hirvosen romaaneissa esiin nousevia ongelmia, joka ei koske vain ihmiselämän tabuaiheita ja onnen tavoittelua vaan myös ihmisen suhdetta luontoon sekä maailmaa ihmisen jälkeen.

Sosiaalinen elämänmahdollisuuksien kuvittelu kiinnittyy erityisiin ilmaisumuotoihin, joista olen tässä artikkelissa tarkastellut siteerausta ja erityisesti mottoja. Motot heikentävät fiktion ja todellisuuden välistä ehdotonta rajaa ja luovat näin avointa todellisuussuhdetta, jossa korostuu kirjailijan ja lukijan osallisuus kertomisen eettisiin ja poliittisiin käytäntöihin. Motot ovat tulevaisuuteen suuntautuvia puhetekoja. Toiveikkuus merkitseekin muotoutumisen tilassa olevaa todellisuutta: utooppisuutta tuottaa toiveikkuus, ei lupaus onnellisesta lopusta. Vaihtoehtojen kuvittelu on myös tapa väistellä kertakaikkista loppuratkaisua ja jättää se avoimeksi.

Tulevaisuuteen suuntautuvat visiot voivat mahdollistaa uudenlaisia kuvittelun paikkoja, sekä tuhon että toiveikkuuden horisontteja, joissa ”meidän” ja ”muiden” välisiä rajoja asetellaan uudelleen. Hirvosen romaanin yhteiskuntakritiikki on paikoin sävyltään jopa journalistista, mutta silti romaanissa hahmotetaan todellisuutta muunakin kuin yhteiskunnallisena ja sosiaalisena arkitodellisuutena, pieninä väläyksinä mahdollisista toisista todellisuuksista ja toisenlaisista minuuksista. Spekulointiin kuuluu oleellisesti ajan taipuminen arvaamattomiin suuntiin. Usein dystopian – ja laajemmin – spekulatiivisen fiktion, ymmärretään käsittelevän elämässä avautuvia mahdollisia skenaarioita ja ”mitä jos” -kysymyksiä. ”Mitä jos” -kysymys näyttäytyykin hedelmällisenä genererajoja laajemmin elämän mahdollisuuksien ja mahdollisten todellisuuksien kuvittelussa.

KIRJALLISUUS

Kaunokirjallisuus

Hirvonen, Elina 2015: *Kun aika loppuu*. Helsinki: WSOY. (= KAL)

Tutkimuskirjallisuus

Adelson, Leslie 2013: ”Futurity Now. An Introduction.” *The Germanic Review: Literature, Culture, Theory*. 88:3, pp. 213–218.

Ahmed, Sara 2010: *The Promise of Happiness*. Durham & London: Duke University Press.

Ahmed, Sara 2014: *The Cultural Politics of Emotion*. Second Edition. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Andrews, Molly 2014: *Narrative Imagination and Everyday Life*. Oxford: Oxford University Press.

Bloch, Ernst 1986: *The Principle of Hope*. Oxford: Blackwell.

Booker, M. Keith 1994: *The Dystopian Impulse in Modern Literature. Fiction as Social Criticism*. Westport, Connecticut and London: Greenwood Press.

- Booker, M. Keith 2013: "On Dystopia." In Keith M. Booker (ed.), *Dystopia* pp. 1–15. Ipswich, Massachusetts: Salem Press.
- Braidotti, Rosi 2002: *Metamorphoses. Towards a Materialist Theory of Becoming*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Braidotti, Rosi 2006: *Transpositions. On Nomadic Ethics*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Braidotti, Rosi 2013: *The Posthuman*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Edelman, Lee 2004: *No Future. Queer Theory and the Death Drive*. Durham, NC: Duke University Press.
- Felski, Rita 2008: *Uses of Literature*. Malden, Oxford: Blackwell.
- Goodwin, Sarah Webster 1990: "Knowing Better. Feminism and Utopian Discourse in *Pride and Prejudice*, *Villette*, and "Babette's Feast." In Libby Falk Jones & Sarah Webster Goodwin (eds.), *Feminism, Utopia, and Narrative* pp. 1–20. Knoxville: University of Tennessee Press.
- Gottlieb, Erika 2001: *Dystopian Fiction East and West: Universe of Terror and Trial*. McGill: Queen's University Press.
- Helle, Anna & Anna Hollsten 2016: "Tunnetko kirjallisuutta? Johdatus suomalaisen kirjallisuuden tutkimukseen tunteiden ja tuntemusten näkökulmasta." Teoksessa Anna Helle ja Anna Hollsten (toim.), *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa* s. 7–22. Helsinki: SKS.
- Hyvärinen, Matti et al. 2010: "Beyond Narrative Coherence. An Introduction." In Matti Hyvärinen, Lars-Christer Hydén, Marja Saarenheimo & Maria Tamboukou (eds.), *Beyond Narrative Coherence* pp. 1–15. Amsterdam: John Benjamins.
- Johns, Alessa 2010: "Feminism and Utopianism." In Gregory Clayes (ed.), *The Cambridge Companion to Utopian Literature* pp. 174–199. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jytälä, Riitta 2013: Surrealismien poetiikkaa suomalaisessa kirjallisuudessa. *Synteesi* 2/2013. 44–54.
- Jytälä, Riitta 2017 (tulossa): "Memory as Imagination in Elina Hirvonen's *When I Forgot*." In Colin Davis and Hanna Meretoja (eds.), *Storytelling and Ethics. Literature, Visual Arts and the Power of Narrative*. London: Routledge.
- Keen, Suzanne 2007: *Empathy and the Novel*. Oxford: Oxford University Press.
- Lahtinen, Toni 2013: "Ilmastonmuutos lintokodossa. Tieteisnäky vedenpaisumuksesta." Teoksessa Mika Hallila, Yrjö Hosiaisuus, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajarvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta* s. 95–108. Helsinki: SKS.
- MacIntyre, Alasdair 2004: *Hyveiden jäljillä. Moraaliteoreettinen tutkimus. Alkuteoksesta After Virtue: A Study in Moral Theory* suom. Niko Noponen. Helsinki: Gaudeamus.
- Marttinen, Heta 2012: "Epäkerron mahdollisuuksia Elina Hirvosen romaanissa *Että hän muistaisi saman*." *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1/2012 s. 34–47.

- Meretoja, Hanna 2017: *Ethics of Storytelling. Narrative Hermeneutics, History, and The Possible*. Oxford: Oxford University Press.
- Mohr, Dunja M. 2005: *Worlds Apart? Dualism and Transgression in Contemporary Female Dystopias*. McFarland & Company, Inc: Jefferson, North Carolina.
- Moylan, Tom 2000: *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*. Boulder: Westview Press.
- Pearce, Lynne 1997: *Feminism and the Politics of Reading*. London: Arnold.
- Sargent, Lyman Tower 1994: "The Three Faces of Utopianism Revisited." *Utopian Studies*, Vol. 5, No. 1, pp. 1–37.
- Sargisson, Lucy 1996: *Contemporary Feminist Utopianism*. London & New York: Routledge.
- Seigworth, Gregory J. & Melissa Gregg 2010: "An Inventory of Shimmers." In Melissa Gregg and Gregory J. Seigworth (eds.), *The Affect Theory Reader* pp. 1–25. Durham and London: Duke University Press.
- Sobolczyk, Piotr 2015: "Towards a Subverse Queer Atopia. Beyond the Utopia/Dystopia Inversion." *SQS*, 1–2, pp. 1–14.
- Sontag, Susan 2003: *Regarding the Pain of Others*. The United States: Farrar, Straus and Giroux.
- Teittinen, Jouni 2014: "Mikä ihmiselle kuuluu. Humanismi, kysymys eläimestä ja kärsivien piiri." Teoksessa Karoliina Lummaa ja Lea Rojola (toim.), *Posthumanismi* s. 155–178. Turku: Eetos.
- Vieira, Fátima 2010: "The Concept of Utopia." In Grefory Clayes (ed.), *The Cambridge Companion to Utopian Literature* pp. 3–27. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wolfe, Gary K. 2011: *Evaporating Genres: Essays on Fantastic Literature*. Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press.
- Zournazi, Mary 2002: "Introduction." *Hope: New Philosophies For Change* pp. 14–19. University of Wollongong, Research Online.